

Metsäsektorin rakennemuutos 1990- luvun Lähi-Venäjällä

Resurssi- ja teollisuusyhteisöjen haasteet

M i n n a P i i p p o n e n

Tarkastelen tutkimuksessani venäläisen metsäteollisuuden resurssi- ja jalostusketjun 1990-luvun rakenteellista muuttumista ja uudistumisprosessin vaikutuksia alue- ja yhdyskuntarakenteisiin. Työ perustuu neljään Suomen lähialueille rajoitettavaan tapaustutkimukseen Venäjällä, josta siis termi Lähi-Venäjä.¹

Ensimmäinen tapaustutkimus käsittelee Karjalan tasavallan metsäsektorin rakenteellista purkautumista ja tuotanto- ja yritystoimintojen uudelleenjärjestelyjä Venäjän 1990-luvun markkinataloudessa mukaan lukien yritysten yhdyskuntasuhteet. Resurssi- ja jalostusketjun puunkorjuusta puunjalostukseen kattanut niin sanottu tuotantokompleksi purkautui suunnitelmatalouden murtumisen myötä. Markkinatalouden toimijakentässä vaikuttavat eri markkinoilla toimivat yritykset sekä metsävarojen käytön ja yritystoiminnan sääntelyn ja sen toimeenpanon moniportaiset viranomaishierarkiat.

Samalla suunnitelmataloudessa vallinnut yritysten ja yhdyskuntien paikallisten taloudellisten

ja sosiaalisten olosuhteiden hyvin kokonaisvaltainen teollisuusvetoisuus on repeytynyt ja yritysten sosiaalinen rooli paikallisissa olosuhteissa kaventunut. Neuvostoyritykset työyhteisöineen eli työkollektiiveineen määrittivät ja ohjasivat keskeisesti myös työntekijöiden ja kotitalouksien arkea aina asumisesta ja lasten päivähoidon järjestämisestä kulutustavaroiden hankintaan.

Kolmessa seuraavassa tapaustutkimuksessa analysoinkin metsätyökyliä sekä metsäteollisuuden ja koneenrakennuksen tehdasyhteisöjä, jotka sijaitsevat Karjalan tasavallassa ja Pietarissa. Tarkastelen hiipuvien metsätöiden vaikutuksia metsätyökyliin ja erityisesti kotitalouksien asumista sekä päivittäistä toimeentuloa. Tehdasyhteisöjen tarkastelut keskittyvät puolestaan yritysten työkollektiivien roolien muutoksiin työntekijöiden arjessa. Tapaustutkimusten empiirisistä aineistoista ensimmäiset ovat vuodelta 1994 ja viimeiset vuodelta 2000. Ne koostuvat yritysten, viranomaisten, metsätyökylien, kotitalouksien ja tehtaiden työntekijöiden strukturoiduista ja teemahaastatteluista.

Väitöskirja kokoaa yritysten, työntekijöiden ja kotitalouksien yhdyskuntasuhteiden järjestymistä metsätyökylistä tehdasyhteisöihin. Viittaa näihin resurssi- ja teollisuusyhteisöjen tarkasteluihin työssä käsitteellä tuotannollinen yhteisö. Tutkimus tunnistaa ja selittää metsäteollisuuden

resurssi- ja jalostusketjun suunnitelmatalouden rakenteiden purkautumista, niiden 1990-luvun uudelleenrakentumista ja prosessin epätasaisesta luonteesta seuranneita tuotannollisten yhteisöjen uudistumisen yhteisiä haasteita sekä haasteiden näyttäytymistä varsin erilaisten paikallisten kehityspolkujen kautta. Eriteltävänä ovat yritystoiminnan ja arkielämän muutokset sekä yritysten, työntekijöiden ja kotitalouksien selviytymiskeinot Venäjän 1990-luvun markkinatalouden epävarmuuksista, jotka vaikuttivat yritysten ja yksilöiden vuorovaikutussuhteisiin ja paikallistalouksien tehtäväjakoisiin.

Teoreettisena lähtökohtana on tuotannollisten yhteisöjen toiminnan relationaalisuus (Massey 2005). Sitä tukevat talousmaantieteen teoretisoinnit, jotka korostavat taloutta sääntelevien yhteiskunnallisten instituutioiden ja yritystoiminnan sosiaalisen rakentumisen merkitystä taloudelliselle kehitykselle sekä Venäjän markkinatalouden selittämiseksi (Smith & Swain 1998; Kosonen 2000; Bathelt & Glückler 2003). Tutkimuksessa sovelletut analyysit tarkentavat näitä lähtökohtia.

IAD-kehikkoa (*Institutional Analysis and Development framework*) sovelletaan Karjalan tasavallan metsäsektorin analyysiin Venäjän 1990-luvun yritystoimintatoimintaympäristössä (Ostrom, Gardner & Walker 1994). Pitkärannan sellutehtaan ja Petroskoin ja Pietarin traktoritehtaiden työntekijöiden ja yritysten suhteita tarkastelen Tarmo Koskisen (1987) tehdasyhteisön kudelman näkökulmasta. Siihen liittyen analysoin yritysten työkollektiivien rooleja soveltamalla myös henkilökohtaisten sosiaalisten verkostojen analyysiä kahden työntekijäsukupolven arjen toimintoihin ja sosiaaliin suhteisiin (Wellman 1999; Lonkila 1999). Yhtäällä on vuosikymmeniä tehtäillä työskennellyt neuvostosukupolvi ja toisaalla 1990-luvun jälkisosialistisen murroksen työntekijäsukupolvi tehtaiden yksityistämisen jälkeisine, lyhyine työhistorioineen. Resurssi-yhdyskuntatutkimuksen multikausaaliteoriaa (Tykkyläinen 1998) sovelletaan paikallistalouksien toimija- ja prosessilähtöiseen selittämiseen paikallisten ja ylipaikallisten tekijöiden vuorovai-

kutukseen perustuen ensinnäkin metsätyökylien tarkastelussa. Lisäksi kokoan sen avulla Venäjän 1990-luvun markkinatalouden yhtenäiset sosioekonomiset sekä toimijoiden vuorovaikutussuhteiden uudistumisesta ja muuttumisesta johtuvat eli institutionaaliset tuotannollisten yhteisöjen haasteet. Eriävät kehityskulut paikantuvat yritysten, kotitalouksien ja työntekijöiden yhdyskuntasuhteissa siihen, kuinka paikallisia vuorovaikutussuhteita ja resursseja arvioidaan yritystoimintojen ja arkielämän toimintojen kokonaisuuksien osana, niiden sujumista mahdollistavina tai rajoittavina tekijöinä tai välttämättömyyksinä sujumiselle.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että resurssi- ja jalostusketjun uudistusprosessin myötä muodostuivat tuotannollisten yhteisöjen selviytymisen ja niiden eri toimijoiden yhteistyökapasiteetin haasteet. Jälkimmäistä voidaan luonnehtia kokonaisvaltaisen hallinnointikapasiteetin haasteeksi. Nämä haasteet ilmenevät yhteisöjen erilaistuneissa kehityspoluissa. Niin yhteisöjen uudistuminen monimuotoistamalla, mutta myös hiipuminen sekä teollisuusvetoisuuden pirstoutuminen vaikuttavat asutusten ja yhdyskuntien verkostoon.

Metsäteollisuuden resurssi- ja jalostusketjun yritystoiminnot ja yritysten yhdyskuntasuhteet ovat erilaistuneet. Yritykset toimivat erilaisilla markkinoilla, eri tuotantoaloilla ja niiden omistuspohjat vaihtelevat. Samalla yritysten ja yhteisöjen kokonaisvaltaisen teollisuusvetoisuuden kudelman tilalle on kehittynyt erilaisten yritysten ja kotitalouksien, työntekijöiden sekä paikallishallintojen monipuolistuneita vuorovaikutussuhteita. Näissä suhteissa myös Venäjän viranomaishierarkiat vaikuttavat alue- ja yhdyskuntarakenteisiin ja pirstovatkin niitä. Hierarkioissa vaikuttavat monet viranomaiset ja painoarvojen sekä työnjakojen vaihtelut federaatiosta paikallisiin viranomaisiin metsävarojen käytön, yritystoimintojen ja paikallistalouksien sääntelyssä ja hallinnoinnissa. Lisäksi työntekijöiden ja kotitalouksien kiinnittymispinnat tuotannollisiin yhteisöihin ovat monipuolistuneet useissa arjen toiminnoissa ja olosuhteissa.

Etenkin 1990-luvun työntekijäsukupolven yhdyskuntasuhteiden kokemukset rajoittuvat aikaan, jolloin neuvostoyritysten kokonaisvaltainen sosiaalinen rooli on ainakin hiipunut arjen toiminnoissa tai jopa lakannut.

Näiden muutosten ja 1990-luvun kehityskulkujen epätasaisuuden seurauksena resurssi- ja teollisuusyhteisöt ovat ensiksi monimuotoistuneet. Eri toimijoiden monipuolistuneet vuorovaiikutussuhteet ja tehtäväjaot ovat kuitenkin olleet haasteellisia paikallistalouksien kehittämiseksi avautuneille eri toimijoiden yhteistyömahdollisuuksille ja -tarpeille etenkin kun resurssi- ja teollisuusyhteisöjen uudistuminen on tapahtunut myös maantieteellisesti epätasaisesti. Sitä osoittavat tuotannollisten yhteisöjen kaksi muuta kehityspolkua.

Markkinatalouden edellytysten seurauksena tuotannollisia yhteisöjä myös hiipuu. Ne ovat horjuttaneet kyliä ja asutuksia, joiden tuotannolliset perustat kehittyivät suunnitelmatalouden resurssi- ja jalostusketjun tuotantorakenteissa. Kun yritysten on organisoitava ja sijoitettava tuotantotoimintojaan uudelleen, monet paikallistaloudet tarvitsevat uusien elinkeinojen ja tuotannon kehittämistä, esimerkiksi metsätöiden tilalle. Siihen tarvitaan yleensä eri toimijaryhmien ja paikallishallintojen yhteistyötä ja yhteistyöhön voimaistumista. Myös hiipuvat kehityskulut haastavat paikallistalouksien kokonaisvaltaisen hallinnointikapasiteetin selviytymishaasteiden lisäksi. Kolmatta kehityspolkua kutsun yhteisöjen teollisuusvetoisuuden pirstoutumiseksi. Teollisuusyritysten vetäytyminen kattavista sosiaalisista tehtävistään tuotannollisissa yhteisöissä ja eri toimijaryhmien voimaistuminen paikallistalouksien toimijoiksi on ollut epätasaista. Paikallinen yritysveltoisuus voi ääritapauksissa jopa jatkaa suunnitelmatalouden kaltaisia paikallisia sosiaalisia olosuhteita.

Tutkimuksen tarkasteluajanjaksoa luonnehtivat Venäjän jälkisosialistisen murroksen epävarmuudet. Kuvaan niitä pyörteiksi talouden ja erilaisten markkinoiden kehityksen sekä metsävarojen, yritystoiminnan ja paikallishallintojen sääntelyn ja sen toimeenpanon poliittis-hallinnollisessa uudistumisessa. Tuotannollisten yhteisöjen järjestymisen toimiviksi metsäteollisuuden resurssi- ja jalostusketjun yhdyskuntarakenteiksi oli katkonaista. Yritystoiminnoissa ja arkielämässä oli keskityttävä vuosia paljolti myös päivittäiseen selviytymiseen. Venäjän taloudessa ja sen institutionaalisessa toimintaympäristössä on tapahtunut vakiintumista 1990-luvun pyörteistä etenkin 2000-luvulla, mutta metsäteollisuutta ja paikallistalouksia koskevia poliittis-hallinnollisia muutoksia ja niiden pirstoviakin vaikutuksia esiintyy edelleen. Ajankohtaisin esimerkki ovat federaation metsä- ja tullilakien mahdolliset vaikutukset. Venäjän tavoite on puun jalostuksen lisääminen ja tehostaminen. Tavoitteeseen pyrkivän sääntelyn, kuten säädetyt raakapuun vientitullit, vaikutukset puunkorjuun ja metsäteollisuuden toimijakenttään ja tuotantorakenteisiin asettavat resurssi- ja teollisuusyhteisöjä edelleen niin yhteistyökapasiteetin kuin selviytymisenkin haasteiden eteen, etenkin kun huomioidaan yhteisöjen varsin erilaiset paikalliset kehityspolut 1990-luvun seurauksena.

Minna Piipponen välitteli Joensuun yliopistossa maantieteen alalta 24.8.2007 otsikolla *Metsäsektorin rakennemuutos 1990-luvun Lähi-Venäjällä. Resurssi- ja teollisuusyhteisöjen haasteet.*

Vastaväittäjänä toimi professori Ilari Karppi Tampereen yliopistosta ja kustoksena oli professori Markku Tykkyläinen Joensuun yliopistosta.

Viitteet

1 Lähi-Venäjä viittaa tässä Suomeen rajoittuviin alueisiin Luoteis-Venäjällä eli niin sanottuihin lähialueisiin (*neighbouring regions*; Austin 1996, xvi-xviii), joissa tutkimuskohteet sijaitsevat. Esimerkiksi metsäteollisuuden ja raakapuun markkinoiden suhteen tämä sijainti ei ole vailla

merkitystä. Venäjän talouden ja teollisuustuotannon sekä hallintohierarkioiden kehityskuluihin vaikuttavat myös alueellisesti erilaiset tekijät. Termi ei ole tässä yhteydessä mitenkään käänteinen ilmaus venäjän käsitteelle lähilukoma (*blizheje zarubežje, near abroad*).

Lähteet

- Austin, Daniel (1996), *Finland as a Gateway to Russia: Issues in European Security*. Aldershot: Ashgate.
- Bathelt, Harald & Glückler, Johannes (2003), Toward a Relational Economic Geography. – *Journal of Economic Geography* 3, 117–144.
- Koskinen, Tarmo (1987), *Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta*. Tutkimuksia 123, Sosiologia 8. Vaasan korkeakoulu.
- Kosonen, Riitta (2002), *Governance, the Local Regulation Process, and Enterprise Adaptation in Post-Socialism: The Case of Vyborg*. A–199. Helsinki School of Economics.
- Lonkila, Markku (1999), *Social Networks in Post-Soviet Russia: Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Helsinki: Kikumora Publications.
- Massey, Doreen (2005), *For Space*. London: Sage Publications.
- Ostrom, Elinor, Gardner, Roy & Walker, James (1994), *Rules, Games, & Common-Pool Resources*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Smith, Adrian & Swain, Adam (1998), Regulating and Institutionalising Capitalism: The Micro-Foundations of Transformation in Eastern and Central Europe. – *Theorising Transition. The Political Economy of Post-Communist Transformations*. Eds. John Pickles & Adrian Smith. London: Routledge, 25–53.
- Tykkyläinen, Markku (1998), A Multicausal Theory of Local Economic Development. – *Local Economic Development: A Geographical Comparison of Rural Community Restructuring*. Eds. Cecily Neil & Markku Tykkyläinen. Tokyo: United Nations University Press, 347–355.
- Wellman, Barry (1999), The Network Community: An Introduction. – *Networks in the Global Village. Life in Contemporary Communities*. Boulder: Westview Press, 1–47.